

ТМ	Г. XXII	Бр. 1-2	Стр. 7 - 20	Ниш	јануар - јун	1998.
----	---------	---------	-------------	-----	--------------	-------

UDK 339.13.012/.053.1(497)

Претходно саопштење

Примљено: 22.05.1998.

Љубица Костовска

Економски факултет

Скопље

## БАЛКАН, ТРАНЗИЦИЈА И УКЉУЧИВАЊЕ У СВЕТСКО ТРЖИШТЕ

### Rezi me

Balkan i procesi transformacija se znatno razlikuju od onih u Centralnoj Europi. Problemi su dublji i teži to je dovelo do značajnije deindustrijalizacije, bar pri vremeno, do većeg stepena zatvorenosti ovih zemalja nego ranije. Izvoz balkanskih zemalja nije uspeo dovoljno da se okrene Evropskoj Uniji. Veliki su problemi razvoja i ukv-ivava balkanskih zemalja u svetsko tržište. Pri tome poseban nedostatak predstavljaju insuficijentna ili nesposobna institucionalna infrastruktura neophodna jednoj tržišnoj ekonomiji. Uprkos tome male pri vrede balkanskih zemalja moraju graditi otvoreno-i zvezno orijentisanu pri vredu. Put ka svetskom tržištu svakako vodi preko regionalnih tržišta i postupnom gradnjom pri vrede sposobne za ukv-ivawe u razvijene svetske integracije, pre svega Evropske Unije, što znači naglašen rast i liberalizacija investicija, usluga i tehnološke kooperacije, kao i postupna harmonizacija nacionalnih politika sa naglasakom na trgovinu i investicije.

Ključne reči: Balkan, tranzicija, tržište, kooperacija, liberalizacija

### 1. Presek ekonomske situacije

Balkan je uzburkani prostor uvek pod pretvom nekog akti vno g vukana, prostor u kome vremenska dimenzija i vqewa zape-a}ena u nekim drugim uslovima ne korespondira sa civilizacijskim tekovima, ne samo u svetu, ve} i tu, u staroj Evropi. Istorijska pam}ewa balkanskih naroda su duboka i nepremostiva prepreka stvarawa poverewa i saradwe me|u wima,

{ to se potvrđuje drastično i u posljedvoj deceniji ovoga veka, kada se u najgorem mogućem fašističkom vidu izvičava nacionalni (nacionalistički) romantizam na određenim prostorima Balkana. Nesreća je u tome { to su protivurečnosti ekonomske nejednakosti izbili u formi zakasnelog nacional-romantizma dugo potiskivanog kosmopolitski postavljenim ciljem na ekonomskoj (klasnoj) jednakosti koja je trebala rešiti i nadmažiti nacionalne, kulturne, religiozne, civilizacijske nejednakosti koje su oduvek opterećivali uski prostor Balkana. Zbog toga tranzicija balkanskih zemalja poprima drugačije konture nego { to se to dešava u Srednjoj Evropi.

Tranzicija kao proces dubokih i korenitih promena fundamentalnih elemenata ekonomskog sistema, ima teške posledice u balkanskim zemljama sa snažnim karakterističkim ekonomskim krizom, nego u Srednjoj Evropi. U najvećem broju balkanskih zemalja privredna aktivnost ili se još ne oporavlja ili se sporo oporavlja, sa izuzetkom Slovenije. U Centralnoj i Istočnoj Evropi<sup>1</sup> mogu se odvojiti dve grupe zemalja: jedna u kojoj su reforme uznapredovale i druga (balkanske zemlje), u kojoj reforme zaostaju. U zemljama sa uspešnim reformama, snažni stabilizacioni programi otvorili su put opadajućim inflaciji i povratku rasta (tabela 1). Stvorene su na horizontu novi konkurentski firmi koje osvajaju tržište, dok se mnoge dravne firme dramatično sužuju ili potpuno gase. Usluge nadmažuju proizvodnju, trgovina se orijentuje ka svetskom tržištu, posebno ka EU, stranske direktne investicije postoje u brzom rastu. Od 1995 godine industrijska produktivnost rada je za trećinu veća u poređenju sa predreformskim nivoom u Poljskoj i Mađarskoj.

Slovenija je sasvim drugačija u zemljama u kojima reforme zaostaju i prouzrokuju duboku ekonomsku i socijalnu krizu. Prilagođavanje je mnogo sporo, inflacija visoka, a opadajućeg bruto produkta duboko. U ovim zemljama nije postignuta kritična politička masa neophodna za podršku avaj makroekonomske stabilnosti i povratak rasta.

Utjecaj tranzicije u socijalnu sferu je također različit. Pojedini slojevi u svim zemljama tranzicije su profitirali kao posledica neravnopravnog povećanja razlika u dohodima i povećanom kvalitetu uvezene potrošačke robe. No većina

<sup>1</sup> Poljska, Mađarska, Češka Republika, Slovenija, Hrvatska, Makedonija, Bugarska, Rumunija, Albanija.

naroda su osetili pravu cenu tranzicije zbog opadawa autputa, izgublenog posla i pove}anog siroma{tva. Prose-no o-eki vawe ` i vqewa je opalo u mnogim zemqama, dok je u drugim poraslo (osobito u prvoj grupi u tabeli 1), dok stopa smrtnosti dojen-adi opada zbog o{trog opadawa stope pri-rasta stanovni {tva u svim zemqama u tranziciji.

Tabela 1. GDP rast, inflacija i socijalni indikatori

Grupa zemaja	Prosek GDP rasta %		Prosek inflacije %		Socijalni indikator %	
	1989-95	1994-95	1989-95	1994-95	1989-95	1994-94
1. Grupa 1	-1,6	4,3	106,0	18,5	0,7	-1,8
2. Grupa 2	-4,2	4,0	149,2	59,0	-0,2	-1,8
3. Zemqesa regionalnim tenzijama	-11,7	-7,5	929,7	1328	0,5	-2,7
4. Druge zemqetranszicije						
4.1. Kina	9,4	11,0	8,4	20,6	2,1	-11,1
4.2. Vijetnam	7,1	7,9	114,8	13,2	1,7	-5,4

1. Grupa 1: Poljska, Slovenija, Maarska, ^e{ka, Slova-ka
2. Grupa 2: Estonija, Litvanija, Bugarska, Latvija, Albanija, Rumunija, Mongolija
3. Zemqesa regionalnim tenzijama: Hrvatska, Makedonija, Tadjikistan, Azerbejxan i dr.

Izvor: From Plan to Market, World Development Report, World Bank, 1996, p 18.

Kad bi bili `e sagledati situaciju kod pojedinih zemaja u pore|ewu sa nekim zemqama Srednje Evrope, silika postaje samou ilustrativnija i od prethodnih op{tih konstatacija.

Bugarska, koja je na po-etku strukturalne transformacije, preuzela je brze reforme da bi oslobodila cenestartovala sa privatizacijom. Ova politika trebala bi omogu}iti oporavak od skorazve krize: negativna stopa rasta (-10% GDP u 1996), pogoran buxetski deficit, hiperinflacija (311% u 1996) i deprecijacija valute.

Bruto dru{tveni produkt po glavnim stanovnicima iznosi 24% od proseka EU, dok trgovina sa EU pretstavqa 35% od ukupne trgovine Bugarske. Ova zemqane}e biti sposobna da se suo-i sa pritiskom konkurencije i tr`icnih snaga EU na srednjem roku. Neophodno je kompletno restrukturirati finansijskog sektora za reetabliranje javnog i investicionog poverewa, kao jednog od visokih prioriteta. Nasuprot voj, maarski rast od 1% u 1996 podr`avan progresom u stabilizaciji javnih finansija i spolno-trgovinsko bilansa, inflacija od 19,8% u 1996 g, GDP p.c. od 37% od proseka EU i 60% spolne trgovine koja se vr{i sa EU stavqaju ovu zemqu u red

zemača koje su uznapredovale u reformama. Liberalizacija i privatizacija su uvelike sprovedene, dok se nove privatne firme uspešno razvijaju.

Mađarska kao deo Srednje Evrope je sposobna da se suo-i sa konkurencijom EU sa odgovarajućim makroekonomskim uslovima za povećani investicioni rast. Takođe, privredni indikator investicija je vrlo visok. Restrukturizacija industrije i bankarskog sektora je uspešna.

Slovenija je u redu najuspešnijih balansiranih zemača sa rastom od 3,1% u 1996 g. i po svim performansama pripada Srednjoj Evropi. Javne finansije i socijalni bilansi održavaju se u ravnoteži, inflacija jednofazna od 9% u 1996 godini, sa visokim procentom društvenog bruto produkta od proseka EU od 59%. Trgovina sa EU iznosi 65% od slovenačke socijalne trgovine. Po svim tim performansama Slovenija je boja od Mađarske i može biti tretirana kao solidna tržišna ekonomija sa 9700 US\$ p.c. Neophodno je razviti konkurentnost osobito finansijskog sektora i izvršiti fiskalne i socijalne reforme. Ipak, Slovenija bi mogla da se suo-i sa konkurencijom EU na srednji rok. Neophodan je progres u okruženju, zapošljavanju i socijalnoj sferi, u energetske sektoru kao i u administraciji.

Rumunija je poela sa radikalnim programima za makroekonomsku stabilizaciju i strukturalnim reformama u uslovima kada je poela da opada stopa privrednog rasta od 7,1% u 1995 na 4,1% u 1996 godini uz ubrzavanje inflacije na 56,9% u istoj godini, i pogoršavanje bužetskih i trgovačkih deficita. Društveni bruto produkt je 24% od proseka EU, a trgovina sa EU iznosi 55% od izvoza i 52% od uvoza. Rumunija ima značajan napredak u uspostavljanju tržišne ekonomije. Liberalizacija cena je takoređi ukupna, i ako svojniska prava zemlje nisu sasvim osigurana. Zakonodavni i pravni sistem ima još slabosti, a ekonomska politika nije uvek koherentna.

Neophodni su naponi za konsolidovanje administrativnog i pravnog okvira kao i regulisanje makroekonomskih balansa (to bi garantovalo stabilno okruženje<sup>2</sup>).

Makedonska stopa rasta od 1,5% i istotoliko u industriji u 1997 godini ne garantuje da se radi o ozbiljnom zaokretu silazne krive koja se opisuje od 1989 godine od koje je prepolovljen društveni bruto proizvod. Restriktivna monetarna kreditna politika iz provinijenije neoklasinog monetar-

<sup>2</sup> Svi podaci su iz *Tranzition* No.4, August 1997, World Bank

isti -kog pristupa zaista održava stopu inflacije na niskom nivou. Međutim, istovremeno ima destruktivan uticaj na prirodu. Glavno središte makroekonomske politike je stabilan (precewen) devizni kurs, koji potstupa neracionalan i nekritičan uvoz, a sputava izvoz i zlatu i skupcu doma u proizvodstvu u ojalnoj konkurenciji na svetskom tržištu. Realne kamatne stope su još uvek visoke (20,3% krajem juna 1997), stvaraju "magičan krug" - iji krajnji efekat je: smanjenje kreditne, smanjenje investicija i aktivnosti i niži niži razvoj u poređuju sa potencijalno mogućim.

Ti me se produžava silazni trend u kretanju investicija i paralelno sa deindustrijalizacijom znači da se odigrava proces deinvestiranja: investicije u osnovna sredstva smanjene su za 24,4% u 1997 u poređuju sa 1996 godinom<sup>3</sup>. To ima krajnje negativan uticaj na kretanje radne snage, otkrivena stopa nezaposlenosti iznosi 43%, što je enormno visoka, a kada bi uzeli u obzir i stečajne radnike, ona bi dostigla oko 60%. Pri tome pogoršava se situacija sa buxetom, smanjuju se buxetski prihodi zbog naravnosti i profitaibilnosti domaćih preduzeća i zbog izostajanja priliva doprinosa plata kao posledica smanjenja broja zaposlenih, s jedne, i kontinuirano pogoršava se i plata, s druge strane (24% zaposlenih u prvoj polovini 1997 ni su primili plate). Erozijski procesi preduzeća u vezi plata doprinose takođe i negativan uticaj na prihode buxeta. S druge strane, buxetski rashodi stalno rastu kako se križava.

Neophodno je potrebno da se što je moguće pre konsoliduje administrativni i zakonski okvir, da dođe do radikalne promene makroekonomske politike da bi se konačno negativni trend kretanja preokrenuo što bi moglo biti garancija i baza za razrešavanje makroekonomske krize. Sa današnjeg aspekta posmatrano za duži period makedonska ekonomija ne bi bila u stanju da se suoči sa konkurencijom i tržišnim snagama u Evropskoj Uniji.

Pored ovih vrednih performansi i slabosti zemlja Balkana, njih karakteristično je, daleko jače i ozbiljnije nego u drugim evropskim zemljama. To povećava direktno i indirektno troškove bezbednosti Balkana i istovremeno otežava integrisanje u Evropu. Tako, bez razlike što Bugarska ima dogovor za pridruženo članstvo u Evropsku uniju i što Makedonija i Albanija imaju dogovor za saradnju sa

<sup>3</sup> Polugodišnji izveštaj Narodne Banke Makedonije 1997.

EU, integritet ovi h zemalja je mnogo manje u pore|ewu sa zemaljama Srednje Evrope. ^ak i podatak da bal kanski zemlje i maju zajedni -ke grani ce i li i transportne veze sa zemaljama -l a- ni cama EU (Hrvatska sa Austri jom i preko mora sa l tal i jom, Bugarska, Al bani ja i Makedoni ja sa Gr -kom, Al bani ja i Jugos- l avi ja preko mora sa l tal i jom) nema i stu speci fi -nu te` i nu kao u sl u-aju Srednje Evrope.

Anal i zi raju}i ukupnu ekonomsku i pol i ti -ku si tuaci ju u bal kanski m zemaljama dobi ja se uti sak kao da se kre}u suprotno od pravca koji su zacrtal i duboki m transformaci jama ekonom- sko-pol ti i -kog si stema i zbog toga pove}ava se jaz i zme|u wi h i Central no-Evropski h zemalja, koje uspe{ no prolaze kroz pri premne faze i ntegraci je u Evropsku uni ju.

## 2. Koji m put em u Evropu

Ovo pi tawe je tol i ko ekspl oati sano u ovi m godi nama ko- ja ozna-avamo kao tranzi ci one i na ovi m prostori ma, da je pos- tal o ve} dogma. Dogmati zam tu ni kad ni je nedostajao, naproti v, znao je dosti }i stepen feti { i zaci je { to se pokazal o fatal - ni m po ekonomske pri nci pe i ekonomskoj ef i kasnosti . Be` ati od jedne krajnosti u drugu krajnost je kol i ko { tetno tol i ko i opasno i zato ovo pi tawe zasl u` uje du` nu pa` wu i anal i ti -ki pri stup kako bi se ski nuo oreol feti { i zi ranog dogmati zma i stal o na real ni m pozici jama. Ovo zbog toga { to se mnogi ma -i ni da je magi -ni { tapi } koji }e re{ i ti sve probl eme po-ev od ekonomski h, soci jal ni h, pol i ti -ki h, naci onal ni h probl ema i da }e ove zemlje ti m putem jednostavno prevazi }i sve razl i ke koje i h del e od razvi jene Evrope sa jedne, i i zme|u wi h sami h, sa druge strane. Upravo ova zabluda dopri nosi da se pi tawe i ntegr i sawa bal kanski h zemalja u Evropsku Uni ju stavqa na pi jedestal dogme.

Zemlje Bal kana moraju shvati ti da je pre ukcu-ewa u Ev- ropu neophodno mnogo toga uradi ti kod ku}e i u kom{ i luku, kako bi se pri premi li za i ntegr i sawe u razvi jeni ji svet. Pre svega, mora se izgradi ti i li dovr{ i ti stvarawe odgovaraju}e i nsti tuci onal ne i nfrastrukture -i ji najva` ni ji elementi su preduze}a (nezavi sno od svoji nskog odnosa) i bankarski i fi - nansi jski si stem, je i li nerazvi jena i li nepri lago|ena potre- bama tr` i { ne ekonomije. Nasuprot ovakvoj i sti tuci onal noj i nfrastrukturi u ovi m zemaljama kao po pravi l u egzi sti ra gl o- mazni dr` avni aparat kao rel i kt jednog prevazi |enog si stema koji je pored drugi h negati vnosti i ma za posl edi cureproduko- vawe i bujawe atrof i rane dr` avne admi ni straci je, a u vakuumu

tranzici onog perioda i odsustvu efikasne i prilagodqive dr`avne administracije ova prelazi u megadr`avu, koja kao maligno tkivo i si sava posledwe sokove malaksale pri vrede svih bal kanski h zemaqa. Efikasna tr`i { na pri vreda u takvim uslovi ma predstavqa masaonu i menicu ili u boqim slu-a-jevi ma, pri poku{aju wene i mpl ementacije, anti tel a postoje}e atrofirane i nstici onalne strukture i zbacuju je kao strano telo iz organizma takve pri vrede. I nstici onalna i nercija karakteristi ~na za prostore biv{e Jugoslavi je usporava proces transformacije i potsti ~epojavu crne ekonomije. To pove}ava takozvane transakcione tro{kove. U nekim zemqama, pre svega u Jugoslavi ji , namerno se izbegava i nstici onalna transformacija, dok se u drugim ta-no ne zna {ta se ho}e, a u tre}im usporava se taj proces (Makedonija, npr).

Me|uti m, svim zemqama bal kanski h prostora mora biti jasno da male i nerazvijene kakve jesu, ne mogu prona}i put do Evrope, ukoliko ne razvijaju veze sa Evropom, a veze i du preko pri vrede koja mora da radi da bi `ivel a i da `ivi da bi izvozila, t.j.: da proizvodi i znad potreba doma}e potro{we. Ovo podrazumeva pstojawe takve strukturne pri vrede koja }e se prilago|avati i doma}oj i spoqnoj potro{wi i svetskim tr`i {nim cenama, ugra|uju}i kri terijum svetske konkurentnosti u doma}u proizvodwu. Zatvorenost i samodovoqnost pri vreda je odavno prevazi |ena, i kao anahroni zam opstaje u ovim zemqama zbog sile i nercije i strukturnih slabosti ovih pri vreda nasle|enih iz predhodnog sistema i konstelacije odnosa u drugim okviri ma. Strukturno prilago|avawe pri vrede pokazalo se kao te`ak zadatak {to sa svoje strane podgrijava neefikasan proces stvarawa i nstici onalne infrastrukture. Ovaj proces vezani h sudova usporava ~itav proces transformacije i ima za posledicu nesposobnost zemaqa za br`e i efikasnije ukqu~ivawe, pre svega u evropsko tr`i {te, putem izvoza. Sa druge strane, s obzi rom da je liberalizacija kao proces uznapredovala gotovo u svim zemqama, uvoz je drasti ~no porastao {to rezultira u pove}awe trgova~kih deficita i zbog pogor{awa du`ni ~ko-povereni ~kih odnosa i platnih deficita zajedno. To otvara jedan drugi za~arani krug (osim onog {to postoji unutar ovih pri vreda), krug koji po~i we zaostajawem u rastu - zadu`ivawem u i nostranstvu za otpla}i vawe ranijih obaveza - pove}avawem zavisnosti od budu}eg zadu`ivawa zbog zaostalog rasta. Krug se mora prekinuti u samom po~etku (ili kraju) - zaostajawe u rastu, a to je problem ~ije re{ewe svaka zemqa treba da potra`i u svoji m unutra{wi m potencijama i aktivi rati svoje unutra{we rezerve za {to je potrebna





mogućnosti na {irem tr`itu SAD-a, kasnije na posebnom sub-regionalnom razvoju po uzoru Japana. Tako|e i Portugal i [panija fokusi rali su se na integraciju sa EU. Argumenti za pridru`ivawe ja-e razvijeni u grupacijama (u svetu najznajajni je za sad su tri - NAFTA, EU i Japansko-Azijski Pacifi-ki region) u posljedwim godinama su sve ja-i. Otuda i opravdani strah zemaqa na `em stepenu razvoja koje su geografski blizu nekom od ovih regiona, da }e ostati marginalizovane ukoliko ne uspeju da se pridru`e nekom regionu. Ova zabrinutost je osobito izra`ena u zemqama Centralne i Isto-ne Evrope.

I deya sub-regionalne integracije kao sredstvo za postizawe ciqa (stepping stone) i li uslova za integraciju u EU pojavila se i sve vi{e dobi ja na te`ini me|u zemqama Centralne i Isto-ne Evrope, kndi date za pristup ~lanstvu EU.

Sub-regionalna integracija treba da omogu}i osposobqavawe (u-ewe i pristup procesu za ~lanstvo u EU) i razli~itim oblastima: ekonomski razvoj, stvarawe institucija, politi-ka kooperacija, mogućnost gra|ewa konsenzusa, kolektivni pristup razre{ewu zajedni-kih problema. Tako|e sub-regionalna kooperacija je vi|ena kao podsticaj sub-regionalne bezbednosti nakon kolapsa Sovjetskog sistema i kao mogućnost pristupu razre{avawa i li regulisawa putem pregovora spornik ta-aka oko etni-kih i nacionalnih mawina, grani-nih nesporazuma, istorijskih antagonizama i sl i ~no, pre nego {to se pristupi aplikaciji sub-regionalne integracije. Me|utim, ona je istovremeno za{tita EU od nepo`eqnih razvojnih, politiki-kih i socijalnih posledica.

Observacije Centralno-Isto-nih evropskih zemaqa vi de pristup EU sub-regionalnoj kooperaciji u mawe favoriziraju}em svetlu, t.j. kao poku{aju da se odbije konkurencija sa novoprogavqenih tr`i{nih ekonomija. Ustvari, Evropska Unija je zabrinuta isto-noevropskim pro{irivawem zbog uticaja na stabilnost i integraciju, ekonomsku konkurenciju, redistribuciju resursa ukqu-uju}i i transfere, kao i institucionalnih izazova zbog pove}awa broja zemaqa-~lanica. Dubqa sub-regionalna kooperacija mogla bi spasiti EU od nekih pri tiskavov vrste, osobito konkurencije isto-no-evropskih proizvoda.

Sub-regionalna kooperacija je vi{e atribut blagog spoqweg pri tiskav{to dolazi sa strane EU negoli pravo, istinito iskustvo ovih zemaqa. To potvr|uje primer. Ugovori za slobodnu trgovinu ~etiri Centralno-Isto-nih evropskih zemaqa: Poljska, ^e{ka, Slova-ka i Ma|arska (CEFTA), koje po sugestiji Evropske Unije za preduzimawe zajedni-kih akcija za

unapre|ewe me|usebne suradwe u ci|qu razvoja demokratski h i nsti tuci ja, gra|anskog dru{ tva i tr` i { ne pri vrede, potpi - suju sporazum o stvarawu zone slobodne trgovi ne, 1.03.1993. CEFTA je stupi la na snagu nakon rati f i kaci je ugovora svi h ~l ani ca 1.07.1994. godi ne. U novembru 1994 Sl oveni ja je stekl a pravo u~e{ }a u radu, a usl ov za punopravno ~l anstvo je potpi - si vawe ugovora o me|usobnoj razmeni sa zemqama ~l ani cama pojedina~no. Do 1.01.2000 godi ne pl ani rano je da se potpuno uki nu cari ne i vancari nske bari jere u me|usebnoj razmeni .

Da bi jedna zemqa postala ~l ani com CEFTA treba da i spuni nekol i ko usl ova:

- da i ma posti gnuto asoci jati vno ~l anstvo u EU
- da i ma punopravno ~l anstvo u Svetskoj trgovi nskoj or - gani zaci ji (WTO)
- da i ma podpi sano sporazum sa svi m zemqama ~l ani cama CEFTA pojedina~no o slobodnoj trgovi ni
- da je i z regi ona Central ne Evrope

Postoje i de je da se CEFTA pro{ i ri i da se u wu ukqu~e Ukra - ji na, Bugarska, Rumuni ja, a u daqoj perspekti vi nove bal ti ~ke dr` ave nastal e raspadom SSSR-a, Li tvani ja, Letoni ja i Estoni ja.

Ovakav ti p sub-regi onal ne i ntegraci je predstavqa zajed - ni ~ku akci ju za unapre|ewe suradwe kako bi se pri vrede ovi h zemaqa pri bli ` i l e zapadni m strukturama, i nsti tuci jama i or - gani zaci jama i u tom smi sl u jeste zai sta prva stepeni ca (stepping stone) zemaqa ~l ani ca CEFTA da postanu ~l ani ce EU. To ne zna~i da }e sve zemqe kao sub-regi onal na i ntegraci ja bi - ti ukqu~ene u EU i stovremeno. Naproti v, svaka }e zemqa mo - rati sama pro}i put do EU i spuwavaju}i postavqene usl ove. Svaka sub-regi onal na i ntegraci ja daje ve}e mogu}nosti i { an - se da se taj put pre|e br` e. I pak, neke observaci je vi de sub - regi onal nu i ntegraci ju potenci ranu i preporu~i vanu sa strane EU kao nedostatak jasne i prave strategije koja bi dal a odgovor hi tnoj potrebi regi ona u te{ ki m godi nama transformaci je, i otuda kao svestan izum za odugovla~ewe pro{ i ri vawa na l stok.

Gl avna poqa suradwe sub-regi onal ne i ntegraci je ukqu~u - ju poli ti ku, bezbednost i i nsti tuci onal ne odnose, ekonomsku bazu i ekonomsku poli ti ku, sub-regi onal nu trgovi nu robom i usl ugama, i nfrastrukturu, kul turu i edukaci ju i na kraju, pre - ko-grani ~nu saradwu (cross-border cooperati on). Najzna - aj - ni je svakako poqe del ovawa ekonomski h f faktora. Ni vo sub - regi onal ne saradwe zavi si od vel i ~i ne tr` i { ta i kupovne mo}i naroda, zati m od ni voa ekonomskog razvoja, i ntra-i dus-

trijiske specijalizacije, kreirava softičirane podeleradame|uzemqama-lanicama.

Inicijalni uslovi mogu osobito doprijeti podsticaju i efikasnosti sub-regionalne kooperacije. Za razliku od zemaja grupe Beneluks, transformacija zemaja Centralne i Istočne Evrope nije pogodovala okolnostima koji su postakli post-ratnu kooperaciju Beneluks grupe. Zemaje Centralne i Istočne Evrope doivele su opadawe GDP bez presedana bore}i se sa nekonkurentnom proizvodwom. Tradicionalna tr`i{ta su kolabirala zahvaju}i opadawu GDP, postupnom iskqu-ivawu subvencija, prenatenoj spoqnoj liberalizaciji, slomu i nsticionalne strukture i, u ve}em broju slu-ajeva, pogre}ne nacionalne ekonomske politike. Zato su ve}ina zemaja ovih prostora videli nove partnere van regiona, na taj na-in pogor{avaju}i ionako dramati-ne procese ekonomske diverzije. Pomo} spoqa dolazi uglavnom trasiraput vode}e ideologije u privatizaciji, liberalizaciji, {ok-terapiji, a mnogo mawe o smawewu tro{kova tranzicije, ili razvoj odr`avaju}ih (mogu}ih) regionalnih veza.

Kao {to se mo`e zakqu-iti neke zemaje Balkana su ukqu-ene u aktuelne forme regionalizacije putem kojih se realizuje otvoreni proces globalizacije svetske ekonomije. Iako na prvi pogled izgleda kao da se radi o procesu sa suprotnim znakom, kad se upozna su{tinaregionalizacije bli`e, jasno se vidi unutra{watendencija i implicitna nu`nost ka pro}irewu regionalnog organizma i wegovo otvarawe saradwi i povezi vawu sa drugim regionima, {to i ndi rektno vodi ka pravim svetskim tr`i{tem i globalizaciji svetske trgovine. Zemaje Balkana ne mogu prenebregnuti ovu -iwenicu. Zbog toga moraju prona}i formulu zajedni-ke saradwe. Jedna mogu}nost mo`e biti napor da se ispune uslovi ukqu-ivawa u CEFTA - regionalnu grupu {to bi predstavqal o stepping stone za prikqu-ivawe u Evropsku uniju. Me|utim, to ne iskqu-uje mogu}nost drugih varijanti sub-regionalne saradwe koje se mogu javiti i realizovati me|uzemqama Balkana, {to bi bilo i po`eqno. To je sam put ubrzavawa procesa ukqu-ewawa u ve}e i razvijeni je integracije. Podatak da se oko 60% svetske trgovine odvija u okvirima velikih integracionih grupacija (EU, NAFTA i Azisko-Pacifi-ki region), a samo 25% izme|u njih, dovoqno jasno govori o inferiornosti malih balkanskih zemaja na margi nama svetskih integracionih procesa, -iji je conditio sine qua non ukqu-ivawa u svetske tokove trgovine.

#### 4. Program i za-grani -ne kooperacije (*cross-border cooperation*)

Evropska Unija je definišala značaj pograničnih regiona zemača -lani ca Unije i Centralne Evrope i po-el a je fi -nansi rati program unapre|ewa pograni -ne saradwe, po-ev od 1992 godine. Program ukqu-uje razmenu i nformaci ja i i sustava pograni -nih regiona, zajedni -ke mere na poqu saradwe u transportu, za{ ti ti -ovekove okol i ne, energije, tel ekomuni kaci ja, bi zni sa, tehnol ogi je i turi zma. Evropska Unija podr`ava ovaj program u okvi ru PHARE programa, koji je ustanovqen kao { i roka fi nansijska podr{ ka te{ ki m transformaci jama Central no-i sto-nim evropskim zemqama, a sa ci qem pomo}i razvoju i demokratiji naci ja za prosperitetni ju i stabil ni ju Evropu. S tim u vezi ustanovqene su takozvani bi lateral ni Evropski Ugovori sa Evropskom Unijom, sa ci qem da pokri vaju pol i ti -ki di jal og da pomognu etabl i rawu sl obodne trgovi ne i u daqoj budu}nosti da omogu}e dostizawe ekonomske i ntegraci je i kooperaci je u mnogim obl asti ma, ukqu-uju}i kul turu i fi nansi je. Ovakve ugovore sa EU i maju skl opqeno Bugarska i Rumuni a od bal kanski h zemaqa.

Svi programi i ugovori u su{ ti ni predstavqaju preduslove -i je i spuwwewe zna-i uspostavqawe pl atforme za pri stupawe zemaqa Centralne i l sto-ne Evrope Evropskoj Uniji . U tom smi sl u i ntra-regional na kooperaci ja i zme|u Central no-evropskih zemaqa suseda zemqama -lani cama EU predstavqa veoma zna-ajnu strategiju pre pri stupawa kona-noj i ntegraci ji . FARE program preko-grani -ne kooperaci je je esenci jal ni deo ove strategije kao pri prema regiona da pri hvati predosti svi h mogu}nosti i zazova evropske i ntegraci je kao i poziti van uti caj ekonomskom razvoju grani -nih regiona zemqe u cel i ni . Me|uti m sami m tim { to je skoncentri san na saradwu grani --nih regiona sa Evropskom Unijom govori ako ne o automatskom i skqu-ewu, a ono sigurno o nemogu}nosti ukqu-ewa drugih, osobi to bal kanski h zemaqa, koje ni su di rektno na granci evropske i ntegraci je, osi m Sl oveni je, Al bani je i Bugarske. Sa pri lo`ene karte to se upe-atqi vo vi di , s ti m { to Makedoni ja tako}e ni je u` i pl an cross border cooperati on i ako grani -i sa i stom -l ani com Evropske Unije kao i Bugarska - sa Gr-kom. To govori da su kri teri umi mal o dubqe pri rode osi m sama geografska pozici ja i prednost zajedni -ke granci ce sa razvi jenom Evropom.

Evropa u su{ ti ni veoma pa`qi vo i odmereno pri stupa pri prtemi terena za pro{ i ri vawe i ntegraci ja ka l stoku. Ovaj model i za-grani -ne kooperaci je je i stovremeno i model odl a-

gawa, odugovla-ewa procesa pri ukcu-i vawa novih -lani ca i ntegraciji. To je usloveno objektiivni mokolnostima, { to zna- i velike razlike u nivou ekonomskog razvoja, ` i votnog standarda, ponaza i mentaliteta naroda ovih zemaca, infrastrukturalna postavcenost, institucionalna infrastrukturalna edukacija i kulturna. S druge strane, ova strategija Evrope uslovena je i potrebom da se za{ tisti naglogi o{ trog zaokreta Isto-ne k Zapadnoj Evropi, { to se desilo slomom predhodnog rigi dnog sistema, u -ijem su okviru funkcionalne ove zemce. Postupnost pristupa otuda je osnovno na-el o EU, -ime Evropa jasna i zra`ava svoju i ntenciju da se polako otvara i tra` i ispuvavawe odre|enih uslova, pre svega granicnih regiona, { to predpostavca se, i ma}e pozitivan uticaj na razvoj svih oblasti koje su predmet saradwe i u ostalim delovima zemce.

[ ta preostaje ostalim balkanskim zemcama koje su, -i ni se, na marginama Evrope? Ni je sporno da ovim zemcama nije oduzeto pravo u-ewa i ugledawa, i ako je njihov opstanak veoma ote`an samim tim { to se moraju zaobilaznim putem izboriti za svoje mesto u Evropi i svetu. Wihova je prednost { to su, hteli to neki iline, srce Balkana, zna-ajna strate{ka raskrsnica i spojnicastoka i Zapada, most izme|u dva kontinenta. Politi -ka stabilnost i sigurnost ne samo Balkana ve} { i reg regiona zavisi od stabilnosti ovih zemaca, a wihova stabilnost je objektiivno ugro`ena s obzirom na ekonomsku situaciju i ote`anoj perspektivi mogu}im pravcima razvoja. Zemce Balkana moraju i }i dvojnim putem, to jest moraju i mogu koristiti oba dva pristupa o kojima je bilo re~: razvijati i animirati sub-regionalne kooperacije uz istovremenu strategiju me|ugranicne saradwe, s jedne strane, i agresivno tra` i tinain ukcu-i vawu u razvijeni je integracije putem modernizacije i specijalizacije pri vrede kao jedino mogu}eg si dra koji }e im to omogu}iti, s druge strane. To { to Evropa svojim postupnim pristupom ote`ava potpunu implementaciju ove druge strategije, ne sme biti razlog obeshrabrewa, ve} naprotiv, jo{ ja-i motiv ispuvewa preduslova i uslova za ulazak u Evropu i integrisawu sa razvijanim svetom, { to sa svoje strane zna-i ukcu-i vawe u svetsko tr` i { te. Savremeni tokovi ekspanzije i intenzifikacija regionalnih integracija koji na taj na-in omogu}avaju liberalizaciju trgovine i kretawe i nvesticija samo potvr|uju ovu potrebu i involvirawo balkanskih zemaca u svetske tokove, koji osim liberalizacije trgovine robom i uslugama, i nvesticija i tehnoloke kooperacije, ukcu-uju nove sfere kao { to su ekologija, radni standardi, liberalizacija regionalnih tr` i { ta radne snage i monitoring integracija.

## LITERATURA

1. **Regionalization in the World Economy: NAFTA, the America's and Asia Pacific**, editor VAN R. Whiting, The Center for US-Mexican Studies, University of California, San Diego, 1996.
2. **The regions and the new Europe**, ed. by Martin Rhodes, Manchester and New York, 1996.
3. **Correlations between European integration and sub-regional cooperation**, Institute for World Economics, Hungarian Academy of Science, No. 84, 1997.
4. **PHARE cross-border cooperation programme published by the European Commission**.
5. Dr Juri j Bajec i dr Ljubi ca Maksimovi }, **Savremeni pri vredni si stemi**, Beograd, 1997.
6. *Transition*, The newsletter about reforming economies, No. 4, 1997.
7. **Transition report 1996**, European Bank for Reconstruction and Development.
8. **From Plan to Market**, World Development Report, 1996, World Bank.
9. Perspektivi, spisanie na op{testvenite reformi vo Republika Makedonija, br. 3, 1997

Ljubica Kostovska, Skopje

**THE BALKANS, TRANSITION AND INTEGRATION  
INTO THE WORLD MARKET**

**Summary**

The transformation processes taking place in the Balkans are considerably different than those taking place in the Central Europe. The problems are deeper and harder which has led to a considerable deindustrialization and, at least temporarily, to a higher level of introversion of these countries than before. The export of the Balkan countries failed to orient adequately toward the European Union. The problems of development and integration of the Balkan countries into the world market are great. A particular deficiency lies in their insufficient or inefficient institutional infrastructure which is essential for any market economy. In spite of all that, the small economies of the Balkan countries must develop an open-export-oriented economy. The road leading to the world market must inescapably originate in regional markets and must take a course of a gradual development of an economy capable of incorporating itself into the developed world integration, primarily that of the European Union, which essentially means an emphasized increase of liberalization of investments, services and technological co-operation, as well as a gradual harmonization of national policies with an emphasis on trade in investments.

**Key words:** the Balkans, transition, market, co-operation, liberalization